

*6th International Conference on
Humanities, Social Sciences and Lifestyle*

بررسی تطبیقی مفاهیم اخلاقی (پندارنیک، گفتارنیک و کردارنیک)، در قرآن کریم و گائاهای زرتشت

گیلانی، نجم‌الدین*، پیواسته، سمیه**

چکیده

در دین اسلام و زرتشتی مباحث اخلاقی اهمیت بسزایی دارد، این توجه و اهمیت را می‌توان در قرآن کریم و گائاهای به خوبی مشاهده کرد. در هر دو کتاب قرآن و گائاهای جهان مادی، صحنه‌ی مبارزه دائمی بین بدی و نیکی می‌باشد و وظیفه‌ی آدمی پیروی از نیکی و مبارزه با بدی است، بنابراین آدمی در برابر اعمال خود مسئول می‌باشد و انسان‌هایی که از پلیدی پیروی کنند رستگار نخواهند شد. مباحث اخلاقی پندارنیک، گفتارنیک و در برخی از موارد کردارنیک، نظیر بردباری، عدالت، تلاش اقتصادی، در قرآن کریم نسبت به گائاهای بسیار مفصل‌تر و کامل‌تر بیان شده است، اما با این حال در مباحث اخلاقی مطرح شده، تناقض آشکاری (به جز در مورد قربانی حیوانات و رعایت اعتدال، تقویت توان جسمی)، بین قرآن و گائاهای وجود ندارد. این پژوهش با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و با بکارگیری از روش توصیفی-تحلیلی به بررسی تطبیقی سه مفهوم اخلاقی پندارنیک، گفتارنیک و کردارنیک در دو کتاب قرآن کریم و گائاهای پرداخته است.

واژگان کلیدی: اخلاق، قرآن کریم، گائاهای، پندارنیک، گفتارنیک، کردارنیک، زرتشت

* استادیار گروه تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد.

** دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ ایران باستان، گروه تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد

*6th International Conference on
Humanities, Social Sciences and Lifestyle*

مقدمه

مباحث اخلاقی نزد دین زرتشتی اهمیت بسیاری داشته است. این اهمیت را می‌توان در آثار باقیمانده زرتشتی و ایران باستان به خوبی مشاهده کرد. در دین اسلام نیز تاکید فراوانی به رعایت اخلاق شده است و کتاب‌های بسیاری در این خصوص تالیف گردیده است. با توجه به اینکه قرآن کتاب مقدس مسلمانان است و تمامی مسلمانان به آن معتقدند، نکات اخلاقی موجود در آن نیز در بین تمامی مسلمانان مورد پذیرش می‌باشد.

هدف از نگارش این تحقیق این است که تفاوت‌ها و شباهت‌های دیدگاه‌های دو دین زرتشتی و اسلام را در اخلاق مورد بررسی و مقایسه قرار دهد. مبنای این مقایسه، بررسی اخلاق در کتاب‌های مقدس این دو دین است. از منابع دین اسلام قرآن به عنوان مقدس‌ترین کتاب مسلمانان مبنای بررسی و تطبیق انتخاب می‌شود. از منابع زرتشتی نیز کتاب گائاه‌ها به این سبب که کهن‌ترین بخش اوستا محسوب می‌شود انتخاب شده است. اخلاق مورد مقایسه در سه مقوله پندار گفتار و کردار قابل تقسیم و مقایسه هستند از این رو این پژوهش قصد دارد شباهت‌ها و تفاوت‌های اخلاق در سه مقوله فوق‌الذکر نزد اسلام و ایرانیان باستان، در دو متن مقدس قرآن و گائاه‌ها مورد بررسی قرار دهد.

۱- پندارنیک

شباهت‌ها: در قرآن، بسیار سفارش شده است که انسان در مورد مخلوقات جهان تفکر کند (آل عمران / ۱۹۱) تا حقیقت آفرینش جهان را دریابد. زرتشت نیز با اندیشه خویش، سرآغاز و سرانجام هستی را شناخت و دریافت که اهوره‌مزدا آفریدگار راستین «اشه» و داور کردارهای جهانیان است (دوستخواه، ج ۱، ۱۳۸۵: ۱۹). از دیگر راه‌های دعوت انسان‌ها به تفکر کردن، توجه به صفات پروردگار است. در آیات ۲۲، ۲۳ و ۲۴ سوره حشر ۱۷ صفت از خداوند، بیان شده است: عزیز، رحیم، حاکم و مالک، بدون نقص، رحمان، سلام، حافظ، جبار، مصور، متکبر (چیزی برتر از او نیست)، خالق باریء، دانا، حکیم، مومن (امنیت بخشی به مومنان)، یکتا کسی که همه موجودات جهان او را تسبیح می‌گویند. زرتشت نیز مردم جهان را با صفات و نیروهای والای اهورایی آشنا می‌کند که از راه اندیشه درست و کاربرد شیوه‌های خردمندانه خوشبختی خود و جامعه را فراهم سازد (ساسانفر، ۱۳۹۰: ۲۳۲). اهوره‌مزدا و شش صفت او یعنی اشا، وهومنه، خسترا، ارمئیتی، هئوروات، امرتات، از یکدیگر تفکیک‌پذیر نیستند (همان: ۶۴). بنابراین، تفکر در مورد صفات خداوند، هم در قرآن و هم در گائاه‌ها، راهی برای شناخت پروردگار معرفی شده است.

*6th International Conference on
Humanities, Social Sciences and Lifestyle*

در قرآن از روش‌هایی برای دعوت آدمی به تفکر استفاده شده است از جمله استفاده از پرسش در باب پدیده‌ها است (انبیاء/۳۰؛ زمر/۲۱) و همچنین به نشانه‌هایی در جهان اشاره شده است مانند روشنایی روز و تیرگی شب (اسراء/۱۲؛ یس/۳۷) که انسان با تفکر در مورد آن به وجود پروردگار پی می‌برد. در گاتاها نیز به نشانه‌های وجود خداوند اشاره شده است و پرسش‌هایی در باب خلقت وجود دارد. «ای اهوره! این را از تو می‌پرسم؛ مرا به بدرستی [پاسخ] گوی: کدامین کس زمین را در زیر نگاه داشت و سپهر را [ببراز] جای داد که فرونیفتد؟ کیست که آب و گیاه را [بیافرید]؟ کیست که باد و ابر تیره را شتاب بخشید؟» (دوستخواه، ج ۱، ۱۳۸۵: ۴۵).

مزدا از منش خویش، آدمی را خرد بخشید و خواست که هر کس باور خویش را به آزاد کامی بپذیرد. پس هر کس - خواه دروغ گفتار، خواه راست گفتار، خواه نادان، خواه دانا- از دل و اندیشه خویش، بانگ برمی‌آورد (همان: ۱۹ و ۲۰). بنابراین آیین زرتشت هرگز بر کسی تحمیل نشده و پذیرفتن آن با اندیشیدن است (ساسانفر، ۱۳۹۰: ۸۵۸). قرآن نیز علت سرگرمی برخی از انسان‌ها به امور دنیا و غفلت از خداوند را نیندیشیدن می‌داند زیرا اگر اهل تعقل بودند گمراه نمی‌شدند (روم/۸). پس، بر این اساس در هر دو کتاب هدایت آدمی به راه راست از نتایج درست اندیشیدن است و نتیجه‌ی گمراهی انسان عدم تفکر درست و منطقی معرفی شده است.

تفاوت‌ها: تفکر در سرگذشت گذشتگان، باعث عبرت گرفتن انسان‌ها می‌گردد که به این مورد در گاتاها اشاره‌ای نشده است. خداوند در سوره غافر انسان‌هایی را که در مورد نیاکان خود نمی‌اندیشند را سرزنش نموده است (غافر/۸۲). تفاوت دیگر این است که در قرآن، هیچ اشاره‌ای به اندیشه‌ی بد نشده است درحالی که در گاتاها بیان شده است که آدمی باید از اندیشه بد دوری کند زیرا کسی که نیک می‌اندیشد یا بد، بی‌گمان «دین» و گفتار و کردار خود را نیز چنان خواهد کرد. سرانجام خرد اهورامزداست که نیک و بد را از یکدیگر جدا خواهد کرد (دوستخواه، ج ۱، ۱۳۸۵: ۶۶).

بیشترین محتوای قرآن داستان می‌باشد و هدف از طرح داستان برانگیختن اندیشه است: «این داستان‌ها را (برای آنها) بازگو کن، شاید بیندیشند.» (اعراف/۱۷۶). درحالی که در گاتاها چنین نیست. استفاده از تشبیه از روش‌هایی است که در قرآن بسیار استفاده شده تا انسان را به سوی اندیشیدن سوق دهد. آیاتی در قرآن کریم وجود دارد که برخی از افراد را به حیواناتی مانند سگ (اعراف/۱۷۶) تشبیه می‌کند یا بعضی از افراد را مثل حیوانات و پست‌تر از آنها می‌شمارد (اعراف/۱۷۹). و حتی آنها را از هر جنبنده‌ای پست‌تر می‌داند (أنفال/۲۲). ولی در گاتاها به ندرت از تشبیه استفاده شده است. قرآن صحنه‌هایی را برای مخاطب خود ترسیم می‌کند که عادت‌های او را برهم می‌زند و بدین وسیله جریان تفکر را تحریک می‌نماید. به عنوان نمونه از همیشه شب و یا همیشه روز بودن (قصص/۷۱ و ۷۲)، ثابت شدن حرکت باده‌ها و متوقف شدن کشتی‌ها (شوری/۳۳) سخن می‌گوید. در گاتاها این موارد مشاهده نمی‌شود.

*6th International Conference on
Humanities, Social Sciences and Lifestyle*

شباهت‌ها: از جمله معیارهای سخن نیکو در قرآن: سداد و استواری (احزاب/ ۷۰)، مؤثر و رسا (نساء/ ۶۳)، برخورداری از سهولت (دخان/ ۵۸)، آراستگی به نیکویی (نحل/ ۱۲۵)، ملایم و عاری از خشونت (اسراء/ ۲۸)، همراه با عدالت (انعام/ ۱۵۲)، پرهیز از سخن بی دلیل (انبیاء/ ۲۴) و سخن همراه با آرامش (لقمان/ ۱۹) و عاری از دروغ است (زمر/ ۳). آیین زرتشت باید از راه سخن و استدلال همراه با مهر و دوستی و زبانی شیرین گسترش یابد (ساسانفر، ۱۳۹۰: ۱۵۱-۱۵۲)، چون فرمانی را که برای آموزش راستی است نباید با خشم و ستیز اجرا کرد (همان: ۱۰۰). از این روست که اهوره‌مزدا زرتشت را گفتاری شیوا و دلپذیر داد تا سرودهای ستایش «مزدا» و «اشه» را به گوش مردمان برساند (دوستخواه، ج ۱، ۱۳۸۵، ۱۲) و تنها سلاح او در مبارزه با دروغ، کلام نیرومند، بیان شیوا و دلنشین اوست (خنجری، ۱۳۸۰: ۱۷).

تفاوت‌ها: در قرآن کریم برکات سخن نیک ذکر شده است مانند: اصلاح کردار و بخشیده شدن گناهان (آیات ۷۰ و ۷۱ سوره احزاب)، جلوگیری از ایجاد اختلاف میان مردم (اسراء/ ۵۳)، در صورتی که در گائاه‌ها سخنی از آثار سخن نیکو نیامده است.

۳- کردار نیک

شباهت‌ها: بین اعمال نیکی که در قرآن کریم و گائاه‌ها بدان پرداخته شده شباهت‌هایی وجود دارد که به شرح هر یک از آنها می‌پردازیم.

۱- کار و تلاش اقتصادی: از منظر قرآن کار و تلاش برای تامین معیشت، بخشی از زندگی عبادی انسان است (جمعه/ ۱۰). به همین دلیل قرآن کریم انسان را از دزدی (نساء/ ۲۹)، کم‌فروشی و طمع داشتن به مال دیگران (اعراف/ ۸۵)، منع می‌کند. قرآن به بهره‌برداری از طبیعت، اشاره کرده است: «ما از آسمان، باران با برکت را نازل کردیم و باغ‌های میوه و خرمن‌ها از کشت حبوبات برویاندیم. و نیز نخل‌های بلند خرما که میوه آن منظم روی هم چیده شده است برانگیختیم. اینها را رزق بندگان قرار دادیم» (۱۱/ سوره ق). در کیش زرتشت نیز نه تنها کار و تلاش منع نشده بلکه تشویق و تقدیر هم گشته است (دهالا، ۱۳۷۷: ۳۶). زرتشت از اهوره‌مزدا می‌خواهد که بزرگترین دهش و رامش را به پیروانش عطا کند (دوستخواه، ج ۱، ۱۳۸۵: ۷۱) و با «شهریاری مینوی» خویش، وی را نیروی کار کردن بخشد تا در پرتو «منش نیک» و «اشه» و با نیک آگاهی به پیشرفت کار مردمان بکوشد (همان: ۵۳)، زیرا اهوره‌مزدا بی‌گمان کسانی را که با «منش نیک» کار می‌کنند و برای پیشرفت جهان می‌کوشند پاداش می‌دهد (همان: ۳۵). بنابراین در هر دو کتاب، تلاش برای معیشت خود و اعضای خانواده، نوعی اطاعت از پروردگار محسوب می‌گردد.

۲- ارشاد: قرآن کریم کسانی را که نسبت به اعمال ناپسند دیگران حساسیتی نشان نمی‌دهند، ملعون انبیاء خوانده است (المائد/ آیات ۷۸-۷۹). قرآن در برخی داستان‌های خود، سرگذشت افرادی را نقل می‌کند که در محیطی سرشار از شرک سکوت را جایز نشمرند و

**6th International Conference on
Humanities, Social Sciences and Lifestyle**

در برابر مشرکان ایستادند. گروهی که مردم را به نیکی فرا می خواندند و از کار زشت و نکوهیده نهی کردند (آل عمران/۱۰۴). در سوره آل عمران آیه ۱۱۰ امر به معروف و نهی از منکر به عنوان شاخص مهم امت پیامبر خاتم به عنوان بهترین امت در میان امم ذکر شده است. براساس گاتاها بهترین نیکی ها بهره آن کس خواهد شد که در زندگی استومند و مینوی، ما را به راه راست بهروزی رهنمونی کند (دوستخواه، ج ۱، ۱۳۸۵: ۳۹ و ۴۰) و هر کس که با اندیشه و گفتار یا با هر دو دست خویش، با دروند بستیزد و یا پیروان او را به راه نیک رهنمون شود، خواست اهوره مزدا را برمی آورد (همان: ۲۸). و این ارشاد باید با زبان خوش و بدون خشونت انجام شود (ساسانفر، ۱۳۹۰: ۱۰۰).

۳- کسب علم و دانش: در هر دو کتاب، به نقش علم در رستگاری بشر هم در جهان دنیوی و هم در آخرت اشاره شده است. قرآن کریم برخورداری از دانش را موجب پیشرفت های مادی (قصص/۷۸) و سعادت در جهان آخرت (قصص/۸۰) می داند. در گاتاها زرتشت می گوید که اندیشیدن در آرامش، بهترین راه دانش اندوزی است (دوستخواه، ج ۱، ۱۳۸۵: ۴۲) و من با دانش و گرایش خویش، به دین مزدا روی آوردم (همان: ۴۷). بنابراین کسانی که در راه بدکرداری گام می نهند در زمره بی خبرانند و راستی از آنان دور خواهد ماند چرا که آنان خود را از دانش دور نگه داشته و در نادانی غوطه ورنند (شهزادی، ۱۳۶۰: ۳۹).

۴- عدالت: هم در گاتاها و هم در قرآن یکی از صفات پروردگار عدالت است، خداوند با انسان ها براساس عدالت رفتار می کند. پس یکی از اعمال انسان های نیکوکار، پیروی از عدالت است. خداوند پیامبرانی عادل به منظور برقراری عدالت در بین انسان ها، فرستاده است. از دیدگاه قرآن جهان براساس عدالت شکل گرفته است، یعنی همه چیز در عالم بر محور عدل است. خداوند اقامه عدالت را وظیفه همه انسان ها دانسته است (نحل/ ۹۰) و پیامبران برای اقامه عدالت آمده اند: «ما پیامبران خود را با حجتی روشن (برای هدایت مردم) فرستادیم و به آنان کتاب و میزان عدالت نازل کردیم تا مردم برای عدالت قیام کنند.» (حدید/ ۲۵). اهوره مزدا در سرآغاز آفرینش پاداش نیک برای نیکان و سزای بد برای بدان قرار داده است و تا پایان گردش آفرینش، کردارها و گفتارها را محاسبه می کند (دوستخواه، ج ۱، ۱۳۸۵: ۴۰) و به همین دلیل زرتشت می گوید از کردار آن کس که سر آزار جهانیان را دارد، مرا رنجی نخواهد رسید. گزند آن کردارهای دشمنانه، به خود او باز خواهد گشت؛ آنچنان که او خود را از نیک زیستی بی بهره خواهد کرد (همان: ۵۶). هدف زرتشت گسترش عدالت در جامعه است و باید رهبری برگزیده شود که دادگر و درست کار باشد تا مردم را راهنمایی کند (ساسانفر، ۱۳۹۰: ۱۱۴).

۵- پرهیزگاری: آثار و نتایج پرهیزگاری در هر دو کتاب بیان شده است. در آیات متعددی بعد از صفت تقوا به سعادت مندی بشارت داده است: «بگو: پلید و پاک برابر نیستند، هر چند فراوانی پلیدها تو را مجذوب خود سازد. پس ای خردمندان، از خدا پروا کنید و بر آیین او که برخاسته از پاکی هاست پایدار باشید، باشد که نیکبخت گردید» (المائد/ ۱۰۰). براساس گاتاها میزان خوشبختی هر کس

**6th International Conference on
Humanities, Social Sciences and Lifestyle**

برابر هم بستگی آنها به اشا و آرمیتی است یعنی هر کس بیشتر با راستی و پرهیزگاری پیوند داشته باشد سهم بیشتری از خوشبختی، آرامش درونی و نیک نامی خواهد داشت (ساسانفر، ۱۳۹۰: ۸۴۴). براساس آیه ۴ سوره طلاق هر کس که تقوا داشته باشد، خداوند برای او راه بیرون شدن از مشکلات را قرار می‌دهد. اهوره‌مزدا نیز ستایش کسانی را می‌شنود که در کردار و گفتار به درستی برابر فرمان او رفتار کنند و او را با پاک منشی آموزگار خود دانند (ستنا، ۱۹۷۵: ۷۱). پس کسی که با پیروان اهریمن دشمنی می‌ورزد، راهش از راه آن کس که اهوره‌مزدا را خوار می‌شمارد جداست و مزدا دوست اوست (دوستخواه، ج ۱، ۱۳۸۵: ۵۳).

۶- کنترل خشم: قرآن خشم به خاطر منافع دنیوی را نکوهش کرده است (توبه/ ۵۹-۵۸) و همچنین خشم شتابزده و غیرمنطقی را اشتباه دانسته است. از نمونه‌ی این خشم‌ها، خشم حضرت یونس است که موجب ترک قوم بدون اجازه‌ی پروردگارش گردید (انبیاء/ ۸۷). قرآن می‌فرماید: *والكاظمين الغيظ* «از صفات پرهیزکاران فرو بردن خشم است» (آل عمران/ ۱۳۴). بر طبق گاتاها کسانی که دل به «منش نیک» بسته‌اند، خشم را فرو می‌افکنند و خود را در برابر تند خویی نیرومند می‌کنند و برای گسترش «شه»، به انسان‌های پاک می‌پیوندند (دوستخواه، ج ۱، ۱۳۸۵: ۶۶)، زیرا افرادی از نجات دهندگان بشر، به شمار خواهند آمد که از برای درهم شکستن دیو خشم برانگیخته شوند (دهالا، ۱۳۷۷: ۸۲).

۷- بردباری: صبر و استقامت‌های اجتماعی رذیلت‌های اخلاقی را از جامعه دور کرده و باعث تعالی انسان در امور مادی و معنوی می‌گردد. بنابر سوره آل عمران بردباری، ایستادگی در برابر حوادث است و در واقع ریشه اصلی هر پیروزی مادی و معنوی را تشکیل می‌دهد (آل عمران/ ۲۰۰) و صبرکنندگان جایگاهشان بهشت است (رعد/ ۲۴). آموزش بزرگ زرتشت در امور اخلاقی برای افراد دوری جستن از خشم در امور اجتماعی پرهیز از جنگ است. بر این اساس بردباری در روابط میان افراد و ایجاد صلح و آرامش در روابط اجتماعی از پایه‌های بنیادین آموزش‌های زرتشت است (ساسانفر، ۱۳۹۰: ۳۶۰).

۸- آبادانی جهان: بر طبق آیات قرآن، خداوند به انسان قدرت و امکانات لازم را داده و او را مکلف به آبادانی زمین نموده است: «او خدایی است که شما را از زمین بیافرید و آبادانیش را به شما واگذاشت» (هود/ ۶۱) از تباهی در زمین و ناسپاسی، خود آدمی زیان می‌بیند (طه/ ۸۱). بنابراین در قرآن، آبادانی جهان از اعمال نیک به شمار می‌آید و تباهی در جهان و ناسپاسی نکوهش شده است، زرتشت نیز همه طبیعت را دوست دارد و می‌ستاید و هم به مقام انسانیت اعتبار می‌بخشد و او را مسئول می‌داند و برایش تکالیفی مشخص می‌نماید (خورشیدیان، ۱۳۸۴: ۱۲۰) از جمله اینکه باید طبیعت را نگه داشت و از آلودن و نابود کردن عنصرهای طبیعت خودداری کرد (وحیدی، ۱۳۶۰: ۱۱۰) و باید آن را به درستی نگاهبانی کرد و برای آبادانی جهان کوشید (دوستخواه، ج ۱، ۱۳۸۵: ۶۶)،

**6th International Conference on
Humanities, Social Sciences and Lifestyle**

زیرا آن کس که در پرتو «اشه»، بهترین خواست اهوره مزدا، یعنی ساختن جهانی نو را به راستی برآورد، پاداش زندگی جاودانه سزاوار اوست و در این جهان نیز هر آنچه را دلخواه اوست، بدست خواهد آورد (همان: ۵۹).

۹- تقویت توان جسمانی: در قرآن و گاتاها راه مقابله با ظلم، تقویت توان جسمانی معرفی شده است: «شما مؤمنان باید برای مقابله با کافرانی که پیرامون شمایند، آنچه در توان دارید از نیروی رزمی و اسبان بسته فراهم آورید تا کسانی را که دشمن خدا و دشمن شمایند بترسانید و نیز باید برای مقابله با دشمنان دیگری که غیر از اینانند و شما از آنان بی خبرید و خدا به وجودشان آگاه است نیروی رزمی آماده کنید، و بدانید که هر چیزی را در راه خدا هزینه کنید، بی کم و کاست به شما بازگردانده می شود و بر شما ستم نخواهد شد.» (انفال / ۶۰) زرتشت از اهورامزدا درخواست توانگری می کند، چون باید با پلیدی بستیزد و از این رو به توانایی روانی و نیروی بدنی نیازمند است (دوستخواه، ج ۱، ۱۳۸۵: ۷۷) و اهوره مزدا نوید می دهد که در شهریاری مینوی وی نیکان به رسایی و جاودانگی خواهند رسید و به آنها توانایی و تندرستی عطا می شود (همان: ۵۳).

۱۰- رعایت حقوق حیوانات: آیه ۷۹ سوره غافر به حقوق حیوانات در بهره برداری اشاره می کند و آیه ۱۱۹ سوره نساء آزار حیوانات را نهی می کند. در گاتاها نیز آزار حیوانات گناه شمرده می شود و کسی که ستوران و کارگران دهقان را آزار دهد به سزای اعمالش می رسد (پورداود، ۱۳۷۸: ۱۵۵).

۱۱- ارزش های خانوادگی: در هر دو کتاب به تربیت و پرورش فرزندان و مواظبت بر ایمان یکایک اعضای خانواده و مهرورزی و نیکی به همسر تاکید شده است. بنابر آیه ۶ سوره تحریم، یکی از مهمترین مسئولیت های یک فرد مسلمان، مواظبت بر ایمان یکایک اعضای خانواده است. در برخی موارد قرآن وظیفه مراقبت والدین از فرزندان را با ذکر داستان هایی بیان می کند (قصص / ۱۱). در گاتاها کوتاهی در تربیت و پرورش فرزندان نکوهش شده است (ساسانفر، ۱۳۹۰: ۲۹۲). با توجه به آیه ۲۱ سوره روم خانواده محل امنیت و آرامش است و براساس مهر و محبت بنا نهاده شده است. زرتشت، خوشبختی همسران را در زندگی، در این می داند که هر یک بکوشد تا در «راستی»، (اندیشه نیک، گفتارنیک و کردارنیک)، از دیگری پیشی جوید (خنجری، ۱۳۸۰: ۲۲) و تا بدان هنگام که دل و جان آنها سرشار از مهر است، از پاداش برخوردار خواهند بود، اما اگر مینوی دُرُوند بر آنها دست یابد، سرانجام بانگ دریغ برخوانند آورد (دوستخواه، ۱۳۸۵، ج ۱: ۸۶-۸۷).

۱۲- محبت ورزی: مهربانی از صفات پروردگار است و راه گسترش دین و هدایت گمراهان مهرورزی است. بنابر آیه ۳۱ سوره آل عمران دین جز محبت در راه خداوند نیست. یکی از صفات اهوره مزدا ارمئیتی به معنای مهرورزی است (ساسانفر، ۱۳۹۰: ۲۷۶). زرتشت در

*6th International Conference on
Humanities, Social Sciences and Lifestyle*

خطاب به اهوره مزدا می‌گوید که آزار دشمنان را از ما دور کن و ما را یاری ده تا دشمنی بدخواهان را با سخنان مهرآمیز خود دور گردانیم (شهزادی، ۱۳۶۰: ۳۴).

۱۳- **مبارزه با ظلم:** آیه ۵۸ سوره احزاب انسان را از آزار دیگران، نهی می‌کند. قرآن ظلم را عامل تفرقه، فروپاشی جوامع، خیانت، زشتکاری، قتل، کفر و خسران می‌شمارد و یکی از بزرگترین عوامل انحطاط جوامع بشری را سازش با ظلم و اعتماد و تکیه بر ظالم می‌داند. به همین دلیل خداوند امر به مبارزه با ظلم می‌کند: «چرا در راه خدا، و (در راه) مردان و زنان و کودکانی که (به دست ستمگران) تضعیف شده‌اند، پیکار نمی‌کنید؟! همان افراد (ستم‌دیده‌ای) که می‌گویند: پروردگارا! ما را از این شهر (مکه)، که اهلش ستمگرند، بیرون ببر! و از طرف خود، بر ایمان سرپرستی قرار ده؛ و از جانب خود، یار و یابری برای ما تعیین فرما» (نساء/ ۷۵). در گائاه‌ها نیز به ایستادگی در مقابل ظلم اشاره می‌کند: «پس هیچ یک از شما به گفتار و آموزش دروند که خانمان و روستا و سرزمین را به ویرانی و تباهی می‌کشاند، گوش فرا مدهید و با رزم افزار در برابر آنان بایستید» (دوستخواه، ج ۱، ۱۳۸۵: ۲۱).

۱۴- **از خودگذشتگی:** قرآن از خودگذشتگی در راه خدا را ستایش می‌کند. ایثارگران را که از همه چیز دنیا گذشته، جان برکف به میدان نبرد می‌شتابند، ستوده (نساء/ ۹۵) و کارشان را یک معامله الهی می‌داند. (توبه/ ۱۱۱) و وجود ایثارگران را لطفی از سوی پروردگار بر آدمیان می‌داند (بقره/ ۲۰۷). خداوند درباره‌ی اینگونه افراد می‌فرماید: «و غذایی را که از شدت احتیاج، آن را دوست می‌داشتند، به مسکین و یتیم و اسیر بخشیدند.» (انسان/ ۸) «و گفتند جز این نیست که شما را برای رضای خدا اطعام می‌کنیم، نه از شما عوضی می‌خواهیم و نه انتظار سپاس داریم.» (انسان/ ۹) در گائاه‌ها نیز از جان گذشتگان در راه عقیده و ایمان ستایش شده‌اند. رستگاری از آن کسی است که از خود گذشته و پاک منش باشد (شهزادی، ۱۳۶۰: ۶۱). مردمی که خواهان آرامش و آزادی هستند و با بیداد مبارزه می‌کنند، همه چیز خود را در گرو و پیشرفت اندیشه خویش، ایثار می‌کنند (ساسانفر، ۱۳۹۰: ۱۰۵۶). پس، در هر دو کتاب به ارزش از خودگذشتگی در راه خدا و در راه خدمت به بشریت اشاره شده است و ایثارگران ستایش شده‌اند.

تفاوت‌ها: در شرح اعمال نیکی که در قرآن کریم و گائاه‌ها آمده است، تفاوت‌هایی وجود دارد که به ذکر هر یک از آنها می‌پردازیم.

۱- **کار و تلاش اقتصادی:** در قرآن نسبت به گائاه‌ها، بسیار وسیع‌تر به کار و تلاش اقتصادی پرداخته شده است و آن را زمینه‌ای برای تعالی معنوی بر می‌شمارد به این معنا که افرادی که اهل کار و تلاش باشند توانایی انجام کارهای خیر نظیر انفاق، پرداخت زکات و خمس را نیز دارد. سوره بقره افراد را به صدقه دادن تشویق می‌کند: «اگر صدقه خود را مخفی بدارید بهتر است و گناهان شما را جبران می‌کند و در هر حال، خداوند از کارهای شما آگاه است.» (بقره/ ۲۷۱) و نیز آیه‌ای دیگر به پرداخت زکات امر می‌کند: «و نماز را به پا

*6th International Conference on
Humanities, Social Sciences and Lifestyle*

دارید و زکات را بدهید.» (بقره/۲۶۱) موضوع دیگری که در گائاها اصلا به آن پرداخته نشده، مسئله‌ی ربا است. قرآن کریم ربا خواری را که بدست آوردن ثروت، بدون زحمت است را نفی می‌کند. ربا از جمله گناهای است که بازتاب گسترده‌ای در قرآن دارد.

۲-ارشاد: در قرآن داستان‌های بسیاری وجود دارد که انسان‌ها از آن عبرت بگیرند و به راه راست هدایت شوند و با توصیف بهشت و جهنم انسان را به کار نیک، تشویق می‌کند و از گناه برحذر می‌دارد. درحالی که در گائاها زرتشت مردم جهان را با صفات و نیروهای والای اهورایی آشنا می‌کند و از راه اندیشه درست خوشبختی خود و جامعه را فراهم می‌سازد. در این آموزش‌ها زرتشت مردم را، از عذاب سوختن و شکنجه در جهان دیگر به وحشت نمی‌اندازد. زرتشت به انسان آموزش می‌دهد که باید خردمندی و دانش در برابر پلیدی به مبارزه پرداخت نه از روی ترس و فرومایگی (ساسانفر، ۱۳۹۰، ۲۳۲).

۳-کسب دانش: در قرآن خیلی گسترده‌تر به موضوع علم پرداخته شده است. براساس گائاها علم، باعث پیشرفت مادی و معنوی انسان می‌گردد ولی به تاثیرات مستقیم مادی و معنوی آن در زندگی انسان اشاره‌ای نشده است اما در قرآن علم، سرچشمه تقوا (فاطر/۲۸)، سرچشمه ایمان (اسراء/۱۰۷-۱۰۸)، سرچشمه زهد (قصص/۸۰)، سرچشمه قدرت (نمل/۴۰)، سرچشمه شکیبایی (کهف/۶۸)، معرفی شده است.

۴-عدالت: در قرآن مستقیماً به چگونگی اجرای عدالت در برخورد با دیگران اشاره شده است ولی در گائاها چنین نیست. برای مثال سوره ی انعام می‌فرماید: «و هرگز به مال یتیم نزدیک نشوید جز به آن وجه که نیکوتر است تا آنکه به حد رشد و کمال رسد. به راستی و عدالت، کیل و وزن را تمام بدهید. ما هیچ کس را جز به قدر توانایی او تکلیف نکرده‌ایم و هرگاه سخنی گوئید به عدالت گرایید هر چند درباره خویشاوندان باشد، و به عهد خود وفا کنید، این است سفارش خدا به شما، باشد که متذکر شوید.» (سوره انعام/۱۵۲)

۵-میان‌رویی: میان‌رویی اختصاص به امر خاصی نداشته و همه ابعاد اعتقادی، عبادی، اخلاقی اجتماعی، اقتصادی را در بر می‌گیرد. این امر در امور دینی همچون انفاق مستحبی نیز صادق است. بنابر سوره فرقان آیه ۶۷، انسان هرگاه انفاق می‌کند باید نه اسراف کند و نه سختگیری، بلکه در میان این دو، اعتدال ورزد. اگرچه در گائاها نیز به میان‌رویی، پرداخته شده است اما همه‌ی ابعاد اعتدال مورد توجه قرار نگرفته است و منظور آن از اعتدال، این است که انسان نباید به امید رستگاری در جهان مینوی از زندگی در جهان دنیوی کاملاً روی برگرداند و همچنین نباید آنقدر غرق در لذت‌های دنیوی شود که جهان آخرت را کاملاً فراموش کند. در گائاها بیان شده است که زرتشت تعادل میان زندگی در این جهان و جهان آخرت کاری پسندیده است و هیچ یک را نباید فدای دیگری کرد. از این رو در دین زرتشت، ریاضت کشیدن به امید افزودن به سرمایه مینوی، کاری ناپسند است. زیرا روان و اراده قوی نمی‌تواند در یک تن ناتوان جایگزیند. پیشرفت زندگی مادی و اقتصادی نباید موجب فراموشی مبانی مینوی و گسترش اصول اخلاقی انسان شود

6th International Conference on
Humanities, Social Sciences and Lifestyle

(ساسانفر، ۱۳۹۰: ۶۴). اما قرآن جهان آخرت را اصل قرار می‌دهد: «زندگی دنیا به تنهایی چیزی نیست جز سرگرمی، و همانا دار آخرت زندگی راستین است، اگر مردم می‌دانستند.» (عنکبوت/ ۶۴)

۶- **غضب:** خشم که در گناهها فقط بعد منفی آن ذکر شده است و مورد نکوهش قرار گرفته در قرآن به دو صورت مثبت و منفی بیان شده است. خشم مثبت که تحت کنترل عقل هستند و آگاهانه اعمال می‌شوند، به عنوان خشم مقدس معرفی شده است. از جمله موارد صحیح ابراز خشم از دید قرآن، احقاق حق و جلب رضایت پروردگار (اعراف/ ۱۵۰)، خشم در برابر کفار (آل عمران/ ۱۱۹)، می‌باشد. راه‌های کنترل خشم در گناهها ذکر نشده است در حالی که از منظر قرآن، ذکر و یاد خدا (رعد/ ۲۸) و بخشش (آل عمران/ ۱۳۴-۱۳۳) از راه‌های کنترل خشم است.

۷- **بردباری:** قرآن روش‌هایی را برای بالا بردن صبر به انسان سفارش می‌کند نظیر: باور به مالکیت خداوند (بقره/ ۱۵۶-۱۵۵)، برخی از آیات قرآن به فلسفه مصیبت‌ها پرداخته است. دنیا محلی برای آزمودن است و آزمودن، برای ساخت شخصیت انسان‌ها است (فجر/ ۱۶-۱۵) و (بقره/ ۱۵۵) و از نماز و روزه به عنوان دو منبع مهم در افزایش تقویت توان یاد کرده است (بقره/ ۱۵۳)، از عوامل افزایش فشار روانی به هنگام سختی‌ها تصور تنها بودن در مشکلات است در صورتی که تمام انسان‌ها در زندگی مشکلاتی دارند و باید به این موضوع توجه کرد (فاطر/ ۴). بنابراین از منظر قرآن کریم، اگر انسان نگرش خود به محرومیت را تغییر دهد، تحمل مشکلات آسانتر خواهد شد. در گناهها چنین مطالبی ذکر نشده است.

۸- **آبادانی جهان:** یکی از راه‌های آباد کردن جهان حفاظت از منابع طبیعی آن است بر طبق قرآن باید از طبیعت به گونه‌ای استفاده کرد که اسراف نشود، زیرا خدا اسراف کنندگان را دوست ندارد (انعام/ ۱۴۱). در گناهها سخنی از، پرهیز از اسراف منابع طبیعی، نیامده است.

۹- **تقویت توان جسمی:** ریاضت با تمرین‌های فرساینده جسم، هرگونه فضایل اخلاقی، اجتماعی و نیروهای مادی و معنوی افراد را می‌خشکاند، انزوا و عدم بکارگیری نیروهای جسمانی و عقلانی افراد باعث از هم پاشیدگی اجتماع گشته و زرتشت خلاف آن را دستور می‌دهد (دهالا، ۱۳۷۷: ۳۷). اما قرآن امر به گرفتن روزه می‌کند.

۱۰- **رعایت حقوق حیوانات:** براساس قرآن هیچ موجودی بیهوده آفریده نشده است. در آیات متعددی، موارد فقهی مربوط به حیوانات آمده است از جمله احکام مربوط به حلالیت حیوانات حلال گوشت (انعام/ ۱۴۴-۱۴۳) و احکام ذبح و شکار توسط حیوانات شکاری (حج/ ۳۶)، اما در گناهها قربانی گاو نکوهش شده است (پورداود، ۱۳۷۸: ۱۶۵).

6th International Conference on
Humanities, Social Sciences and Lifestyle

۱۱- **ارزش‌های خانوادگی:** در مورد وظایف یکایک اعضای خانواده در گائاه‌ها مطلبی بیان نشده است، ولی در قرآن براساس آیه ۳۴ سوره نساء تامین معیشت و نفقه زن به مرد سپرده شده است و از سویی، خصوصیت جسمی و روحی مرد نیز برای سرپرستی خانواده شایسته است، مدیریت خانواده به مرد سپرده شده است. و در مورد اینکه اگر زمانی میان زن و شوهری، اختلاف افتاد، روش‌های حل این اختلاف در گائاه‌ها مطلبی نیامده است درحالی که سوره نساء می‌فرماید: «و اگر از دشمنی و جدایی میان آن دو بیم دارید، داوری از خانواده شوهر و داوری از خانواده زن تعیین کنید. اگر آنها خود بخواهند به نوعی میانشان آشتی برقرار شود، خداوند میان آن دو به وسیله داوران سازگاری ایجاد خواهد کرد، چرا که خدا به حال آنان دانا و به کارشان آگاه است» (نساء/۳۵) و آیه ۱۹ سوره نساء به مردان دستور می‌دهد با زنان به طور شایسته رفتار کنند.

۱۲- **محبت ورزی:** در قرآن مطالبی در خصوص مهرورزی مطرح شده است که در گائاه‌ها اشاره ای بدان نشده است، ازجمله؛ آیات ۱۷۷ سوره بقره و ۲۰ سوره قیامت به نوع دیگری از محبت، یعنی محبت انسان نسبت به ثروت و دنیا اشاره دارد. این آیات در پی معرفی چنین محبت‌های غیر واقعی و هشدار نسبت به آن و معرفی محبت حقیقی است. در تعدادی از آیات همچون آیه ۱۰۷ سوره نساء و ۸ سوره یوسف به طور مستقیم و غیر مستقیم به نوع دیگری از محبت اشاره شده که همان علاقمندی به محبوب شدن و آسیب‌های ناشی از آن است. در تعدادی از آیات خداوند از همین ویژگی بشر، برای هدایت وی استفاده می‌کند و می‌فرماید نیکی کن که نیکوکاران محبوب خداوند هستند (۱۹۵/ بقره). در آیه ۱۳۴ سوره آل عمران از جمله شرایطی که باعث محبوبیت انسان نزد پروردگار می‌شود انفاق و فرو بردن خشم است. پس بر این اساس محبت ورزی از دیدگاه قرآن هم دارای بعد منفی و هم مثبت است ولی گائاه‌ها فقط به بعد مثبت آن اشاره کرده است.

۱۳- **مبارزه با ظلم:** زرتشت را در زمان خودش به گناهانی متهم می‌کردند که به گناهان بزرگ معروف بودند. براساس سنت‌های پیش از زمان زرتشت کیفر آن گناهان «آزمایش فلز گداخته» بوده است. در این کیفر مقداری فلز گداخته به روی سینه متهم می‌ریختند و باور داشتند که اگر وی بی‌گناه باشد به او آسیبی نخواهد رسید. آسانترین آزمایش، سوگند بوده است. زرتشت با همه سنت‌های پیش، از جمله آزمایش آهن گداخته مخالف است و فقط داوری اهورامزدا را برای گناهان و کیفر آنها می‌پذیرد (ساسانفر، ۱۳۹۰: ۳۴۶). اما در قرآن کریم آیات فراوانی وجود دارد که برای ظالمان مجازات تعیین کرده است.

۱۴- **از خودگذشتگی:** در قرآن علاوه بر بعد مثبت ایثار بعد منفی آن نیز مورد توجه قرار گرفته است (انفال/۳۶) و ایثار بی‌مورد نظیر در زحمت قرار دادن اعضای خانواده مورد مذمت واقع شده است (اسراء/۲۹). تفاوت دیگر در پرداختن به این موضوع این است که از فواید و نتایج ایثار یاد شده است، مانند آیه ۲۶۰ سوره بقره که از خودگذشتگی را موجب برکت در ثروت و روزی می‌داند. از منظر قرآن

**6th International Conference on
Humanities, Social Sciences and Lifestyle**

عواملی باعث از خودگذشتگی آدمی می‌شود. برای مثال براساس آیه ۹۰ سوره یوسف(ع) برای تحقق ایثار حضرت یوسف(ع) از سوی پروردگار علاوه بر منت الهی دو عنصر پرهیزکاری و بردباری نیز تاثیر داشته است.

نتیجه گیری

در قرآن کریم و گائاها به مباحث اخلاقی اهمیت بسیار داده شده است و سه مفهوم اخلاقی پندار، گفتار و کردار نیک هم در هر دو کتاب مطرح شده است. با این وجود، در بیان این سه مقوله در این دو متن، شباهت‌ها و تفاوت‌هایی وجود دارد. قرآن علاوه بر ذکر اهمیت اخلاق و اصول کلی آن، به چگونگی پیاده کردن معیارهای اخلاقی در زندگی، آثار و نتایج آن نیز، پرداخته است در صورتی که این موضوع در گائاها به ندرت بیان شده و در بیشتر موارد فقط بایدها و نبایدهای اخلاقی اشاره شده است. برای مثال وقتی قرآن کریم از صبر و یا فرو بردن خشم سخن می‌گوید و انسان صبور ستایش می‌شود و فواید و نتایج آن نیز ذکر می‌شود، راهکارهای بالا بردن صبر و یا فرو بردن خشم نیز، بیان می‌شود، درحالی که در گائاها چنین نیست. مباحث اخلاقی پندارنیک، گفتارنیک و در برخی از موارد کردارنیک، نظیر بردباری، عدالت، تلاش اقتصادی در قرآن نسبت به گائاها بسیار مفصلتر و کاملتر بیان شده است، اما با این حال در مباحث اخلاقی، تناقض آشکاری (به جز در مورد قربانی حیوانات و رعایت اعتدال، تقویت توان جسمی)، بین آنها وجود ندارد. بسیاری از نکات اخلاقی مانند نیکی به والدین که در قرآن بیان شده در گائاها دیده نمی‌شود این امر به خوبی نشان می‌دهد که قرآن کریم کتاب کامل‌تری نسبت به گائاها است.

منابع

-قرآن کریم

-اوستا، کهن ترین سرودها و متنهای ایرانی، ج ۱ (۱۳۸۵)، (جلیل دوستخواه)، تهران، مروارید

-گائاها، سرودهای اشو زرتشت، برگردان هفده هات، همراه با متن اوستایی و گزارش زبان شناسی (۱۳۹۰). (آبتین ساسانفر). تهران، بهجت.

-گات‌ها، کهن ترین بخش اوستا (۱۳۷۸). (ابراهیم پورداود)، تهران، اساطیر

-خداشناسی زرتشتی، از باستانی ترین زمان تا هزار سال پیش از میلاد، (۱۳۷۷). (مانک جی نوشیروان جی دهالا)، مترجم: شهرزادی، رستم، تهران، فروهر

6th International Conference on
Humanities, Social Sciences and Lifestyle

-جهان بینی اشوزرتشت(پیام آور ایرانی)، (۱۳۸۴). (اردشیر خورشیدیان)، تهران، فروهر

-بینش زرتشت، (۱۳۸۰). (خداداد، خنجری)، تهران، پژوهنده

-آموزش های زرتشت- پیامبر ایران، درباره روش اندیشیدن و کامیاب شدن زندگی، (۱۹۷۵م)، (تهمورس ستنا)، ترجمه: شهزادی، رستم، بنیاد انتشارات فرهنگ آریائی

-پژوهشی در فرهنگ زرتشتی، (۱۳۶۰)، (حسین وحیدی)، انتشارات اشا

-سیری درآموزش های گاتها، (۱۳۶۰)، (رستم شهزادی)، بنیاد انتشارات فرهنگ آریائی